

Гео Шкурупій

Жанна батальйонерка

Роман

Електронна бібліотека української літератури
KIUS

Гео Шкурупій. *Жанна батальйонерка*. Роман.

Набір: Леся Хмілярчук

Електронне форматування: Юлія Косаренко

Текст звірено із виданням у журналі *Сучасність*: 1982, №1–2: с.38–81; №3: с.8–48; №4–5: с.11–35; №6: с.11–31.

© Канадський Інститут Українських Студій

Жанна батальйонерка

Роман

I

Полювання на вулицях міста

Людина в чорному студентському пальті й у чорній смушковій шапці вийшла з-за рогу вулиці й несподівано наткнулась на другу людину в чорних чоботах, в короткому підбитому бавовною пальті й кашкеті з козирком. Людина в студентському пальті ступила один крок убік, щоб розминутись, але людина в чорних чоботах знову загородила дорогу.

— Ви Стефан Бойко?

— Я!

— Ідїть зі мною!.. Ви арештовані!

— Чому?.. Яке ви маєте пра...

Але, оглянувшись, людина в студентському пальті, вона ж Стефан Бойко, не договоривши, відразу рушила за філером у чорних чоботах і в кашкеті.

— Краще без скандалу!.. — промовив філер.

На розі вулиці стояв кремезний городовик з бляшкою-номерком на теплій круглій шапці, з величезними чорними вусами й запитливо поглядав на них.

Стефан Бойко, одразу оцінивши становище, не перечучи, пішов за філером. Коли б це було на людній вулиці й поблизу не було городовика, він скандалом міг би зібрати натовп і в натовпі втікти. Але це була невеличка вулиця з поодинокими перехожими, і якраз на розі стояв кремезний городовик.

"Найкращі яничари й городовики з українського походження, — подумав Бойко, — борись тепер з ними... Ну й попався!.. Так несподівано й одразу".

— Звідки ви мене знаєте?.. Я вас і разу не бачив! — запитав Бойко, пройшовши кілька кроків.

— Ми то вас знаємо!.. — самовпевнено відповів філер.

Розмова вичерпалась, далі можна було розмовляти лише в жандарському управлінні, куди тепер вони, очевидно, йшли.

Бойко допіру вийшов з дому й цей арешт був для нього, як помиї на голову. Він навіть не уявляв, що його могли так швидко вислідити. Правда, він уже кілька днів помічав, що за ним стежать якісь невідомі особи, але щоб так швидко наступила розв'язка, він не сподівався.

Лише кілька тижнів, як його виключили, як непевний елемент, з Політехнічного Інституту й передали його справу до військового відділу.

На фронт, на фронт, як добре консервоване м'ясо! Під німецькі гармати, як лагоминку для шанцевих паразитів!.. Шинелю на плечі, рушницю в руки, раз-два, вперед, вперед, хоробрий вояче, оборонче великої батьківщини!

Але з ким він буде воювати? З такими ж українцями, як і він, з галичанами, що їх, як бидло, погнала на fronti австрійська офіцерня, або з німцями, такими ж студентами, селянами, інтелігентами, як і він, до яких він не мав ніяких поганих намірів?.. Кого він буде обороняти?.. Велику батьківщину Росію? Цього городовика?.. Цього філера?.. Своїх професорів, що виставили його з Інституту?.. Увесь цей російський і продажний зброд, що від нього він мріяв звільнити Україну?..

Ні, він краще переховається десь у сховищах міста і, як непомітна миша, допоможе руйнувати цю прогнилу Російську імперію, це глиняне опудало, що його підтримують городовики й жандармерія.

У першу чергу треба було перекинути вусатого яничара, що підтримував російські колонізаторські тенденції, що скрізь за всяку ціну, за наймізерніше тепленьке місечко готовий був вірою і правдою служити Росії, підтримувати кабалу, а тоді вже можна було б розрахуватись і з іншими.

Після викидки з Інституту Бойко сховався й вирішив на фронт не йти. Хай його папери б'ються за нього на фронті або мандрують по канцеляріях військових відділів та жандарських управлінь.

Переховуватися Бойкові пощастило кілька тижнів, поки скрипуча гарба бюрократизму не знайшла десь його паперів і не почала дошукуватись власника їх.

"От тепер і маєш, — подумав Бойко, крокуючи за філером. — Сховався. Не треба було замислюватись, погана звичка. Коли б він не замислився, то напевне помітив би цього добродія в кашкеті..."

Бойкові стало соромно і злісно, що він так безглуздо попався. Треба було бути ще кілька тижнів надто обережним, поки він сам і його папери не загубились би в цій військовій каші, в цій колотнечі й спекуляції в тилу. Тоді б він вийшов із свого сховища й почав би підкоп, щоб потім набити його динамітом.

Філер, що йшов трохи позаду Бойка, спинився і став скручувати з тютюну цигарку. Поки той проробляв цю нескладну маніпуляцію, Бойко дістав цигарку й запалив. Тільки тепер він помітив, що робиться навколо нього. Несподіваний арешт так приголомшив його, що він увесь час ішов за філером під враженням свіжої неприємності й не помічав, куди вони йдуть.

Тепер Бойко побачив, що вони стоять край тротуару в снігу на знайомій йому вулиці.

Зима. Замети снігу вкрили брук і тротуари великими кучугурами й заморозили вікна будинків, вкривши шибки шаром білого смальцю. Мороз. Тільки тепер Бойко відчув, що в нього змерзли ноги. Він трохи зіщулився й сховав руки в кишені.

Вулицею пройшов з піснями загін піхоти, навантажений амуніцією до безглуздя. Люди, як ішаки, згиналися під тягарем зброї й військових ранців.

От тепер він, Стефан Бойко, студент Політехнікуму й революціонер, стане таким же безсловесним ішаком, м'ясом, що його поведуть на гарматну різанину.

Ця огидна, нестерпуча думка, як ножем, різонула по ньому. Одчайна блискавична думка про втечу спалахнула в ньому, і він навіть похитнувся від неї.

— Ходім!.. — сказав філер і вийшов трохи наперед.

Бойко пішов за ним. Вони йшли знайомою вулицею й тепер Бойко думав напружено, до болю в голові, про різні способи втечі.

"Що коли просто кинутись бігти?" Але ця думка відпала, коли Бойко оглянув філера. Це був здоровенний молодець, що піймав би його, як курча. Він, мабуть, і не таких ловив. Йому, мабуть, доводилось частенько допомагати поліції.

"Цікаво чи є в нього револьвер і чи стане він стріляти, коли я його пережену? — знову подумав Бойко. — Навряд, щоб він став стріляти, я ж не терорист і не відомий злочинець. У всякому разі варто спробувати. Будь що буде!.. Убити не вб'є, а поранить, то тим краще, не так спішно попаду на фронт. А там все одно вб'ють... Варто ризикнути!"

Бойко став дратувати філера. Він навмисне перегнав його на кілька кроків і, коли філер наздогнав Бойка, він тепер навмисне відстав на кілька кроків.

Ця гра тривала деякий час, поки увага філера трохи не послабшала. Потім Бойко пішов поруч філера.

Цю вулицю, що нею вони йшли, Бойко знав досить добре. Вони незабаром проходять повз будинок, що в ньому жив його товариш, один з студентів Інституту. Бойко пригадав, що цей будинок має прохідний двір, що веде на іншу вулицю. Вони часто проходили двором, щоб

скоротити шлях.

"Будиночок двохповерховий, — пригадував Бойко, — щільно притискається до інших будинків, не має парадного входу, його під'їзд має міцну дерев'яну браму з хвірткою, коли брама зачинена, то можна буде спробувати".

Поволі вечоріло. Сутінок упав на сніг і сніг посинів, як слива. Перехожих на вулиці було небагато.

А ось подалі й будинок. Бойко навмисне пішов ближче до будинків у другий бік тротуару. Філер підозріло поглянув на нього, але Бойко щільніше загорнувся в пальто, удаючи, що шукає затишок од вітру, що різав обличчя. Філер заспокоєно пішов за ним.

"Тільки була б зачинена брама!.. Тільки була б зачинена...", настирливо думав Бойко, і йому в грудях лихоманково починало стукотіти серце.

Бойко кинув цигарку, що давно вже погасла та лише пожмакалась у роті, й подивився на будинок. Брама будинку була зачинена.

Тепер один сміливий рух і він буде вільний.

— Почекайте! — сказав філер і схилився, щоб поправити калошу на чоботі, що до неї набився сніг.

Бойко спинився. Це могло зруйнувати його плян. Він стояв і страшенно нервувався.

"Прокляті калоші! Проклятий філер!.. Треба було б пройти ще кілька десятків кроків і хай би тоді хоч обидва чоботи впали з ніг цього молодця. Це було б тільки йому на допомогу".

Філер випростався й вони знов пішли далі. Бойко помітив, що хвіртка в брамі трохи прочинена. Це було зовсім добре.

Бойко знову випередив філера на кілька кроків, але той не звернув на це жодної уваги, поволі човгаючи калошею на правій нозі.

Перед самим будинком Бойко, не витримавши, кинувся бігти.

— Стій-й!..

Почув він позаду себе крик філера. Але Бойко вже добіг до брами і, не оглядаючись, вітром шугнув у хвіртку. Потім він повернувся і з хряском зачинив її за собою, засунувши великий залізний засув. Він спинився в напівтемному кам'яному під'їзді з міцною зачиненою брамою, як у фортеці.

Бойко кинувся бігти у двір. Він чув, як до брами підбіг філер і почав садити в неї кулаками, вигукуючи брудні лайки. Гучні удари кулаків філера в браму переслідували його весь час, поки він біг двором. На його щастя на дворі нікого не було.

Поміж будинки й повітки, через вузький прохід Бойко кинувся на другу вулицю. Повагом перейшовши вулицю, Бойко кинувся бігти сусіднім провулком, помітивши, що вечоріло й що нікого з перехожих у провулкові не було. Лише кілька дітей з'їжджали на санчатах з гірки на тротуар. Захоплені цією розвагою, вони не звернули ніякої уваги на дядька в студентському пальті й у смушковій шапці, що швидко біг провулком.

Стефан Бойко, пробігши не зупиняючись, весь провулок, нарешті, вибіг на людну вулицю. Зупинившись і віддихавшись, він побачив, що вулиця була частиною базарної площі, тут йому легше було остаточно уникнути переслідування філера.

На місто насунув вечір і на вулицях, і у вітринах крамниць засяяла електрика. Хоч за пізнім часом базар уже розійшовся, але на тротуарах коло крамниць ще сунули натовпи людей, що серед них Бойкові було безпечніше. Бойко, щоб відпочинути від бігу, повагом пішов тротуаром. Він увесь спітнів од швидкого бігу й сорочка неприємно липла йому до тіла. Морозний вітер забрався йому під пальто й він поволі остиг.

Він ішов тротуаром, не знаючи, що йому робити й куди йти. З найбільшою охотою він пішов би тепер до себе додому, але він не був певний, що філери не викрили його приміщення.

Можливо, що там у нього вдома на Гоголівській вулиці спокійно в кутку кімнати, сидить якийнебудь філер і старанно чекає на нього. Прийти додому й потрапити знову в лабети жандарського управління була не дуже блискуча перспектива. Краще вже ходити по вулицях і чекати якоїсь нагоди, що врятує його від блукання.

Незабаром Бойко відчув, що біг і мороз завдали йому ще одної неприємности. Холодний вітер забирався під пальто і старанно прохолоджував його спітнілу сорочку, і коли вона приставала до тіла, Бойко починав тремтіти, як в лихоманці. Так дуже легко можна було застудитись і схопити запалення легенів, йому обов'язково треба було б кудинебудь зайти в тепле приміщення, заспокоїтись і просохнути.

На розі Бібіковського бульвару й Базарної площі він побачив велику чайну з красномовною назвою "Білий Медвідь". Ось тут він міг зогрітись. Але перед тим, як зайти до "Білого Медведя" — він старанно обслідував місцевість. Чайна виходила на дві вулиці й мала два входи. При нагоді можна було вибирати один з них. Поблизу було перехрестя вулиць і трамвайна зупинка, що з неї розходились трамваї в чотири кінці й п'ята лінія йшла вбік праворуч до вокзалу. Таке розплянування місцевості сподобалося Бойкові й він вирішив зайти до чайної.

У "Білому Медведі" було парно й накурено. Залізна грубка, що стояла посередині залі, була розпечена до жару. В чайній було багато відвідувачів. За столиками сиділи сп'янілі візники, крамарі, дівчата в брудних хустках і подертих черевиках, що випивали з компанією забруднених вапном мулярів. Було галасливо й задушно. Тут, крім чаю, продавали й горілку, але все це подавалося під виглядом безалькогольних настоїв, у білих чайниках з візерунками на білих бочках.

Стефан Бойко сів за вільний столик, що стояв ближче до виходу, і замовив собі закуску й чайничок цього питва. Він знав, що питво його трохи підбадьорить і зогріє.

Поруч за другим столиком коло нього галасувала якась зовсім п'яна компанія.

— Ти мені скажи, німецька твоя морда, хіба я не бороню нашого царя!.. Двох синів на фронт послав!.. — стукав об стіл кулаком п'яний, кремезний, уже сивий дядько. — Сукиних синів! Моїх синів... Мені медалю за це!..

— Гик!.. — відповідав його сусіда...

— Золоту медалю... Та я сам можу ще битися з ким завгодно... Франца-Йосипа і вас усіх!..

— Гик!.. — меланхолійно хитав головою його сусіда.

— Кинь, папашо!.. На, краще сьорбни... І чого це ти розходився?

— Гик!..

Просто, навпроти Бойка самотньо за столиком сидів якийсь дядько з довгастим обличчям і, підперши руками голову, безнадійно-сумно і п'яно дивився в простір понад голови відвідувачів чайної.

— Геть!.. — кричав папаша. — Я за царра й очество... Фердинанда й Пашу... гробову дошку... в мутний глаз!..

Бойко сьорбнув міцне, гірке питво й весела теплінь розлилася по його тілу. Потім він закусив шматком ковбаси й випив ще трохи. Поволі в нього з'явився спокійний і іронічний настрій.

"Здорово я обдурих цього молодця в чоботах і кашкеті, — весело думав Бойко. — В такім становищі дуже варто ризикувати. Ну й біг же ж... і не будь цього будинку, сидів би тепер в каталашці. От так пощастило..."

Галас і крик одірвали його від думок. Компанія мулярів, що випивала з дівчатами, зовсім розгулялась. Один з мулярів витяг з кошика пляшку з денатуратом і вони пили його, мішаючи з якоюсь бурдою.

Заборона горілки лише дужче спонукала до пияцтва. Заборонена річ тепер ставала непереможною принадою й люди пили всяку гидоту. От і війна. Її криве потворне обличчя

проглядало у всіх дрібницях побуту. Вона зруйнувала сім'ю, зруйнувала мораль і виховане жандарями й поліцейськими боягузство. Що втрачати тепер цьому пристойному на вигляд, кремезному папаші, що послав на фронт синів? Шепни йому кілька слів, переконай і це буде динаміт для майбутніх революцій. Скажи цим мулярам, що вони бидло, м'ясо. Що вони лише угноєння для цієї війни, і скажи їм, що вони, убивши кількох жандарів, стануть вільні, вони кинуть пити денатурат і суворо замисляться над цим. Піти на заводи, на фабрики, переконати робітників, улаштувати страйк, великий загальний страйк, і війна здохне. Вона помре з голоду, у неї не буде гармат, рушниць і набоїв.

Стефан Бойко був щирим ворог війни. За свою противоєнну пропаганду, власне за свої переконання, за кілька необережно сказаних слів, він зазнав тепер такого переслідування. Бойко працював в українському соціалістичному гуртку, що в ньому склали пляни, щоб поширити український рух, переховували й розповсюджували українську літературу, заборонену російським урядом. У цьому гуртку, як і в багатьох таких гуртках, молоді члени його плекали мрії про звільнення від російської кабали, про зрушення забитої народної думки, про українське національне відродження. Тут говорили українською мовою, культивували її, щоб утиски русифікаторів хоч трохи нівелювались, співали українських пісень, читали книжки небагатьох українських письменників. Стефан Бойко був один з перших, що висунув гасло проти війни. Кожний свідомий українець мусить бути проти війни. Йому ні за кого й ні за що воювати. Він мусить пам'ятати, що, потрапляючи на фронт, йому доведеться воювати з своїми братами українцями, що були під владою Австрії.

Цю думку він необережно висловив серед кількох студентів Інституту, що не належали до гуртка. Цього було досить, щоб на нього негайно донесли й викинули з Інституту.

Бойко розплатився з кельнером, що своєю зовнішністю сильно нагадував молодця, який переслідував його, і збирався вже йти, коли з другого входу зайшов якийсь тип і сів за столик, так, щоб йому з того кінця було видно всю чайну. Тип був в сірому пальті й у чорному капелюсі, він чомусь одразу звернув увагу на Бойка, і Бойко помітив, що цей новий відвідувач силкується непомітно стежити за ним, позираючи в його бік байдуже й ніби випадково.

"Невже знову починається? — подумав Бойко. — Допіру відкараскався від одного, а тут тобі новий. Але можливо, що це не філер. Це може в мені просто попередній переляк ще говорить. Можливо, що це простий собі відвідувач, а я вже розхвилювався".

Але вийти з чайної Бойко не відважився. Коли це справді філер, то він цим одразу звернув би на себе його увагу. Бойко знов став переживати неприємні хвилини.

— Ми переб'ємо всіх німців... до одного... — збоку від Бойка дбайливо викрикував папаша. — Я на фронт!.. Я сам... Що ти мені говориш?.. Я кричу?.. Я маю право кричати!.. Мої сини б'ються за отчество... Мої сини!..

І папаша поліз цілувати своїх сусідів. Потім він несподівано повернувся до Бойка й, побачивши його, закричав ще дужче.

— А, студент!.. Крамольник!.. Скажи, дорогий, ти за німців чи проти?.. Битимем їх... га?..

І папаша вже обняв Бойка. Бойко зиркнув убік філера й побачив, що той старанно щось їсть, не звертаючи на цю сценку ніякої уваги. Це чомусь переконало Бойка, що він не помилився.

— Синок!.. — вигукував папаша, обіймаючи Бойка. — Ти за, чи проти?.. Вчишся? Вчись... А Франца-Йосипа битимеш?..

— Спухай, папашо! — тихо заговорив Бойко до п'яного, сильно стиснувши йому руку. — Отой капелюх бачиш?..

— Гу?.. — промурмотів п'яний, вдивляючись у чайну.

— Бачиш капелюх?..

— Бачу... гик... ба...чу...

— Ну, так він мені казав, що ти все брешеш про своїх синів!..

— Хто? Я!.. — заревів п'яний.

— Він німецький шпигун! — тихо додав Бойко.

П'яний став на ноги й, перекинувши стілець, зробив крок наперед.

— Я брехун! — ревів він. — Хто? Я! Я старий брехун?..

Бойкові спала на думку весела витівка. Щоб відкараскатись від папаші, він нацькував його на філера, добре знаючи образливу вдачу п'яних. Що з цього вийде, Бойко не знав, але він спробував. В ньому ще іронічно говорив міцний чай, що його він допіру випив.

П'яний папаша, спотикаючись між столиками і щось белькочучи, пішов до філера. Поки він дійшов, його войовничий запал стих і він важко всім тілом несподівано обійняв філера. Філер спробував одірвати його від себе, але папаша послизнувся й зовсім ліг на нього, стілець під ним убік і вони обидва з грюком упали на підлогу.

Не чекаючи дальшого розгортання подій, Бойко встав од столика й вийшов на вулицю. Потім він пробіг кілька кроків до трамвайної зупинки і вскочив у трамвай, що йшов у напрямку до Хрещатика. Перейшовши на другий бік площадки, Бойко подивився на чайну й побачив, як од "Білого Медведя" біг філер до трамвайної зупинки, потім філер спинився й подивився вслід трамваєві, що збільшив швидкість.

Бойко доїхав до самого Хрещатика, і тільки трамвай спинився, одразу вискочив з нього і втерся в натовп.

Вечір розкинувся віялом блискучих ліхтарів та вітрин. Публіка товпилась коло кінотеатрів та йшла тлумом тротуарами.

"Куди ж тепер?"

І він пригадав, що його приятель студент Юрій Муславський, що його він поволі затягав до свого гуртка, пропонував йому прийти сьогодні ввечері до дочки професора Барка в гості. Бойко не знав ні цього професора, ні його дочки, але там буде Муславський, і це значило, що Бойко міг спокійно, не турбуючись за можливе незадоволення хазяїв, завітати до них.

Бойко кілька разів оглянувся, чи не стежить хто за ним, і, непомітивши нічого підозрілого, пішов убік Печерська, де був будинок професора.